

Horyna, Břetislav

[Descartes, René. Meditace o první filosofii: námitky a autorovy odpovědi]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická. 2004,
vol. 53, iss. B51, pp. 165-166

ISBN 80-210-3454-8

ISSN 0231-7664

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/106792>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

damer, Patočka, Derrida ad. Monografie věnuje pozornost zmíněným hlavním modelům a za přednost práce pokládám zejména průběžné věcné konfrontování stanovisek jednotlivých filozofických osobností.

Práce ukazuje, že skutečně historicko filozofické myšlení znamená, že je chápáno jako neoddelitelná součást samotného řešení filozofických problémů – u Hegela například vztahu abstraktního a konkrétního, u Schellinga vztahu esence a existence, u mladého Marxe pojetí sebevědomí a svobody, u Nietzscheho hledání základů filozofie v období před Sokratovským, u Husserla v myšlence o skryté jednotě intencionální niternosti a v jeho úsilí o filozofii jako přísnou vědu, u Heideggera v radikalizaci otázky co je filozofie (metafyzika).

Za vrcholné modely filozofického chápání dějin filozofie pokládá Leško jistě právem Hegela a Heideggera. Je tomu tak především proto, že pro oba je podle autora příznačná ontologická zaujatost, a oba rovněž prokazují, že metafyzika, která vyčerpala své možnosti jako živá systémová podoba filozofování, je možná už pouze jako problém historicko filozofický. Autor však zdůrazňuje, že ani Hegelova, ani Heideggerova filozofie neznamenají konec filozofie, že pouze naplňují jednu z možností jednoty filozofie a dějin filozofie. Leškova monografie v tomto smyslu přirozeným způsobem přesvědčuje, že další možnosti nových filozofických výzkumů zůstávají stále otevřeny.

Jan Zouhar

René Descartes: *Meditace o první filosofii. Námítky a autorovy odpovědi*, Praha: Oikúmené 2003, 335 s. (přel. P. Glombíček, T. Marvan, P. Zavadil)

V *Apologii Raimunda ze Sabundy* napsal Michel de Montaigne: „Dokud nebude nalezeno něco, čím bychom si mohli být jisti úplně, nemůžeme si být jisti žádnou věcí.“ Myslel tím, že lidské poznání nedisponuje absolutní pravdou, která by pro nás mohla být zcela nepochybná, a tudíž si nemůžeme být jisti ničím, co považujeme za své nevývratné poznání a vědění. Descartes četl Montaignovy *Eseje* ve velmi raném, snad ještě dětském věku v koleji La Fleche, kde studoval mezi léty 1604–1614. Tehdy uplynulo zhruba 20 či 25 let od jejich publikování, byla to supermoderní, na svou dobu velice neobvyklá literatura, která Descarta, odkojeného *Duchovními cvičeními* Ignáce z Loyoly a křesťanskou metafyzikou, právě tak fascinovala, jako zneklidnila. Již v koleji si stanovil úkol, který později splnil v *Rozpravě o metodě* (1637); najít toto „něco“, kterým bychom si mohli být úplně jisti. S augustinovskou inspirací pak výsledně zformuloval větu o cogito.

Konstatování, že tím se nesrovnatelně více problémů otevřelo než vyřešilo, patří mezitím k banalitám v dějinách filosofie. Mezi jinými vyvstal také problém nového založení metafyziky na základě systematické pochybnosti, a právě k němu se Descartes vyjádřil svým druhým nejznámějším spisem nazvaným *Meditace o první filosofii*. Jakkoli byl Descartes typ spíše opatrného až opatrnického spisovatele, který by slyšel trávu růst i na ledové kře, dotknout se tradiční metafyziky přece jen znamenalo zvým způsobem sáhnout do vosího hnízda. Učení mužové, kteří v každé době povstávají zpravidla tehdy, až někdo něco udělá a oni mají k čemu vyjádřit svou nejvzdělanější kritiku (případně pomluvy, to se také až dodnes příliš nerozlišuje), se zvedli i po vydání *Meditací*, aby shromáždili své námítky. Mnohé z nich prohlubují pochopení Descartovy metody a měly by být studovány se stejnou pečlivostí jako samotný text *Meditací*, jiné musely svou malicherností vzbuzovat útrpnost již v Descartovi (např. poznámka k VIII. námitce na s. 159), který se sice s patřičnou kurtoazií, přesto však mnohdy nepokrytě raduje z toho, že se takových duchaplností neobjevilo víc (např. s. 191).

Ať však na známé pnutí filosofů k tomu, aby se vyjadřovali, pohlížíme jakkoli, přesto tvoří Descartovy *Meditace* a k nim náležející námítky dobových autorů, Descartovy odpovědi na dotyčné polemičké připomínky včetně dalších reakcí soubor historicky nesmírně cenných textů, které umožňují studovat cesty, po nichž se rodil moderní racionalismus a posléze se prosadila i ta varianta evropské moderny, v níž žijeme dodnes. Nebyla to jediná možnost, která se nabízelá, a skutečnost, že evropská moderní kultura nakonec získala svou poměrně jednotnou, nerozlišenou tvář

rozumově působeného, řízeného a spravovaného růstu, vedoucího k dalšímu růstu, je víceméně kontingentní. Descartova věta o cogito ještě není počátek moderny, jako jím nejsou ani teze zakládající novou metafyziku. Descartes „pouze“ odpovídal na již citovanou Montaignovu tezi, která je novověce alespoň stejně významná a časově starší. Pro modernu je tudíž nezbytné uvažovat minimálně dvě vstupní fáze, dva „počátky“, z nichž první spadá do doby mezi lety 1580–1590, kdy byly dokončeny a publikovány Montaignovy *Eseje*, druhý pak do doby mezi léty 1630–1645, kdy byly dokončeny a publikovány *Rozprava o metodě* a *Meditace o první filosofii*.

Jsou to dvě fáze zrodu moderny, první humanistická, skeptická, montaignovská, druhá racionalistická, plná sebedůvěry, sebejistá, karteziánská. Pro modernu se tehdy skýtala i jiná šance, jež pouze nebyla využita, ale naopak byla potlačena. Tvořily ji základní momenty Montaignovy filosofie, její tlak na individualismus, na lidskou svobodu a na humanismus. Stačilo ale zhruba padesát let, aby se tato šance rozplynula. Ačkoli ještě kolem roku 1600 patřila montaignovská filosofie mezi nejrozšířenější způsoby vzdělanostní životní sebeidentifikace, spojené s uznáváním mnohознаčnosti věcí a s ochotou žít s vědomím nejistoty, dokonce i s vědomím ironie, bylo o čtyřicet let později už všechno jinak. Dědictví lidí jako byli Montaigne, Rabelais, Erasmus Rotterdamský nebo Bacon je pohřbeno, v mnoha případech vědomě likvidováno a překrýváno novými duchovními cestami, které se pojí na karteziánsky potvrzenou sebejistotu poznávajícího subjektu. Descartův racionalismus je sice vybudován jako plně dekontextualizovaný, čili cogito chce platit jako obecný princip nezávisle na jakémkoli kontextu, avšak to mu nezabránilo, aby se, jak říká V. Bělohorský, stalo „první pevninou bytí“. Evropa opět získala pevnou oporu, kterou jí Montaigne rozdrobil před očima.

Soubor *Meditací* a dalších přínaležejících textů představuje jednu z nejdůležitějších pomůcek umožňujících pochopit, jak mohlo být dosaženo tohoto nesporně intendovaného cíle. V tomto ohledu je jeho vydání skutečně počinem, který bude spolu s překladem *Kritiky čistého rozumu* patřit k filosofickým událostem první dekády 21. století. Podařilo se jím dovést do konce projekt, v jehož rámci vyšly *Meditace* samostatně v latinsko-české verzi roku 2001 v překladu T. Marvana a P. Glombíčka. Nyní již dostáváme k dispozici šest Descartových *Meditací*, sedm souborů námitek od různých Descartových současníků (Th. Hobbese, A. Arnaulda, P. Gassendiho, J. Bourdina a dalších „teologů a filosofů“) a autorovy odpovědi na ně, a konečně dodatky (téměř sto tiskových stran), tvořené především korespondencí, v níž zvláštní místo zaujímá segment korespondence Descarta s Arnaudem, nazvaný Druhý Arnauldovy námitky.

Pokud jde o překlad samotných *Meditací*, byl použit text vydaný již v latinsko-české bilingvě, který je sám o sobě pozoruhodný tím, že se mu podařilo (doufejme, že definitivně) odstranit několik starších překladatelských nepodarků, jež se s obdivuhodnou houževnatostí promítaly do dalších, zvláště školských interpretací Descartovy filosofie. Tak je potěšitelné, že zmizela „rozprostraněnost“ a s ní i „rozprostraněná věc“, a své místo zaujala „rozlehlost“ a „rozlehlá substance“ nesvázaná s konkrétní představou prostoru, a neméně tak, že *distincte* konečně znamená „rozlišeně“, nikoli, jak dosud užívalo, „zřetelně“, poněvadž Descartovo rozlišování (*distinctio, onis, f.*) je aktivní poznávací činnost lidského ducha.

Jestliže vydavatelé komentují *Meditace* jako spis vynikající svou dramatickou formou, pak je jejich překladatelskou zásluhou, že si ji zachoval i v českém vydání. Nepodílejí se tak pouze na rozšiřování české filosofické knihovny o zásadní texty, ale rovněž na citelném zvyšování úrovně překladatelské kultury. Po letech, kdy bylo v této zemi možné vydat snad cokoli a kdy se některá nakladatelství chovají k překládaným dílům i nadále mírně řečeno bezostyšně (příkladem může být nedávné vydání *Nočního příběhu* C. Ginzburga, jenž nebyl přeložen, ale převeden do jakéhosi neznámého jazyka, zdánlivě připomínajícího češtinu), nastupuje, jak se zdá, nová generace mladých filosofů s citem pro jazyk a text, kteří mají navíc dost schopností a znalostí, aby posunuli českou filosofii na kvalitativně novou úroveň. Vydání Descartových *Meditací* je toho zjevným dokladem a nezbyvá, než přát jejich překladatelům také dost trpělivosti a vytrvalosti, s nimiž by odolali kritikám, námitkám (a pomluvám) učených mužů, kteří musí vždycky něco závažného říci k práci druhých, i když za nimi samotnými zůstává dílo zvici vykotlaného zubu. Ale tohle, jak vidno, dokázal přežít již Descartes.